

הרב שמעון לפיד

שיטת הרמב"ם ביסוד פטור ת"ח מהשתתפות בשמירה.

ראשי פרקים

- א. הסתירה בדעת הרמב"ם
- ב. הסבר החת"ס במחלוקת ר' יוחנן ור"ל
- ג. הערות על תירוץ החת"ס
- ד. הסבר הרמב"ם ע"פ קושיית החת"ס

א. הסתירה בדעת הרמב"ם:

בגמרא¹ כתוב, שת"ח פטורים מהשתתפות בשמירת העיר (מפני שודדי רכוש וגנבים), ומחובת השתתפות במימון חומה לצורך כך. הנימוק הפשוט לכך בגמרא הוא: "רבנן לא בעי נטירותא". בדעת הרמב"ם יש, לכאורה, סתירה ביסוד הפטור של ת"ח מהשתתפות בשמירה: מצד אחד, בהלכות ת"ת ובפהמ"ש, משמע שהפטור הוא בגלל פטור ממסים; ואילו בהלכות שכנים משמע, שיסוד הפטור הוא בגלל שרבנן לא צריכי נטירותא!

וז"ל בהלכות ת"ת: 2

"ת"ח אינן יוצאין לעשות בעצמן עם כל הקהל בבנין וחפירה של מדינה וכיו"ב, כדי שלא יתבזו בפני עמי הארץ. ואין גובין מהם לבנין החומות ותקון השערים ושכר השומרין וכיו"ב, ולא לתשורת המלך, ואין מחייבין אותן ליתן המס... שנאמר: 'גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים'".

משמע, שאינו מחלק בין גביה לבנין החומות, לבין גביה לתשורת המלך, וזהו פטור כללי לת"ח ממסים. וכן בפהמ"ש: 3

1. כ"ב ז: 2. פ"ו ה' י'. 3. אבות פ"ד מ"ז.

"וכן פטרה התורה את כל תלמידי החכמים מכל החובות הממשלתיות, כגון המגביות והארנוניות ומסים המיוחדים על האדם והוא הנקרא כסף גולגלתא, ומשלמים אותו עליהם הקהל, ובנין החומות וכיוצא בהן... וזה דין תורני, כמו שפטרה תורה את הכהנים ממחצית השקל, כמו שבארנו.

לעומת זאת, בהלכות שכנים כתב הרמב"ם: 4

"כל הדברים שצריכין לשמירת העיר לוקחין מכל אני העיר אפ' מן היתומים חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכין שמירה, שהתורה שומרתן...".

- כאן כבר כתב, שהטעם הוא בגלל שהתורה שומרתן! ובאמת זהו הטעם המפורש בגמרא. 5

ב. הסבר החת"ס במחלוקת ר' יוחנן ור"ל:
נראה שיש ליישב את שיטת הרמב"ם על פי דיוקו של החת"ס 6 בדברי הגמרא. בגמרא כתוב:

"רבי יהודה נשיאה רמא דשורא (מסים לבניית החומה) אדרבנן. אמר ר"ל: רבנן לא צריכי נטירותא, דכתיב: 'אספרם מחול ירבון... אספרם למעשיהם של צדיקים מחול ירבון. וקל וחומר: ומה חול מועט מיגן על הים - מעשיהם של צדיקים שהן מרובים, לא כל שכן שמגינים עליהם. כי אתא לקמיה דר' יוחנן אמר ליה: 'מאי טעמא לא אמרת ליה מהא? 'אני חומה ושדי כמגדלות' 'אני חומה' - זו תורה; 'ושדי כמגדלות' - אלו תלמידי חכמים."

4. פ"ו ה"ו 5. ולא מסתבר לומר, שבהלכות ת"ח ובפהמ"ש לא רקדק להביא את הטעם, ובפרט בפהמ"ש שהביא את הנימוק בסוף, לאחר שכלל גם את ענין החומה. 6. כ"ב ז: ד"ה "מ"ט".

ר"ל סבר שיש לפטור ת"ח על פי הדימוי לחול; ור' יוחנן טען שיש ללמוד מהפסוק "אני חומה" - זו תורה, "ושדי כמגדלות" - אלו ת"ח. החת"ס בא לבאר מדוע ריו"ח לא הסתפק בלימוד של ר"ל וז"ל:

"מ"ט לא תימר להו מהא אני חומה וכו'. הנראה משום דאקרא דר"ל יש לפקפק: נהי דת"ח משומרים ע"י חול, מ"מ לא יהא אלא יחיד שהשגיב עצמו וביתו בחומה נשגבה, וכי מפני זה יפריש עצמו מן הציבור לבנות חומה עמה? עיין תשובת צמח צדק סי' י"ח. וצ"ל ת"ח שאני, שהוא כמגדל וצופה עליו, ומזהיר לעם שיהיו נזהרים, וכמו שאמר יחזקאל 'צופה נתתיך', והעמי הארץ, שאינן נזהרים ונענשין, יחשו לעצמן - ע"כ הוצרך לאתויי מקרא שנמשל ת"ח למגדול, אבל אי היה רק נמשל לחול וחומה, לא היו נפטרים...".

החת"ס טוען, שאם הטעם לפטור היה רק משום שת"ח אינם צריכים נטירותא, הם לא היו נפטרים בזה, כיון שחובת התשלום עבור החומה מוטלת גם על יחיד שאינו זקוק לה, והוא מסתמך על הצמח צדק. יסוד כזה כבר נפסק ברמ"א⁷ בשם מהר"י מינץ, סימן ז', שלהוצאה עבור מקוה חייבים כולם להוציא, ואע"פ שאין כולם זקוקים לזה.⁸

ג. הערות על תירוץ החת"ס:

החת"ס תירץ שמדובר בת"ח, שהוא צופה ומזהיר את העם, אך א"א לפרש כך ברמב"ם ובשאר הפוסקים, שכתבו בסתם "ת"ח", ומשמע שמדובר גם בכזה שאינו מזהיר את העם. יתירה מזאת, הנימוק שנתן הרמב"ם הוא רק שת"ח אינם צריכים שמירה, ולא הזכיר כלל את תפקידם כמזהירים. (הגמרא השתמשה סתם בביטוי "ת"ח לא בעי נטירותא"). לענין ההבדל בין לימודו של ריו"ח ללימודו של ר"ל, יש ליישב באופנים נוספים, כגון: יש מחלוקת האם מדובר בצדיק בעל מעשים, כדמשמע מלימודו של ר"ל, או בת"ח העוסק בתורה, כריו"ח.⁹

7. חו"מ סי' קס"ג סוף סע' ג'. 8. אמנם ניתן לדחות, שיש להבחין בין ת"ח שהוא אינו זקוק בעצם לחומה, לבין מי שאינו זקוק במקרה. עוד יש לחלק בין ת"ח שהם קבוצה מגדרת לבין מקרה אחר, אך אין הכרח בחילוק זה. 9. עי' רש"ש וענים למשפט, ואפשר לומר, שריו"ח סבר שאין הכרח ללמוד כר"ל שת"ח נמשלו לחול גם לענין ההגנה ולא רק לענין המספר.

ד. הסבר הרמב"ם ע"פ קושיית החת"ס:

לפי העקרון, שכתב החת"ס, יש ליישב את דברי הרמב"ם: לדעת הרמב"ם יש שני שלבים הכרחיים, ע"מ שנפטור ת"ח מחובת ההשתתפות בשמירה:

א. רבנן לא בעי נטירותא - הם אינם זקוקים לשמירה. עובדה זו עדיין איננה מספיקה לפטור אותם מלשלם יחד עם בני העיר, מצד חובת ההשתתפות עם הצבור בחובות המלכות, ולכן צריך דין שני: ב. רבנן פטורים מעול המסים.

לכן בהלכות ת"ת ובפהמ"ש, כשהוא דן על כל דיני הפטור של ת"ח, הוא מתייחס לדין הפוטר, וזה כגלל שהם פטורים ממסים. ואילו בהלכות שכנים, שם הוא דן לגבי דין החומה כלכד, הוא מכיא את הנימוק הראשוני היסודי שרבנן לא בעי נטירותא.